

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว กระแสของความเปลี่ยนแปลงนี้แพร่สะพัดไปทุกมุมโลก และมีผลกระทบทั้งในทางดี และทางร้ายต่อชีวิตของคนในประเทศต่าง ๆ อย่างรุนแรง ประเทศไทยเองก็ได้รับผลกระทบอย่างหนัก ต้องเร่งหาทางปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ต้องเร่งพัฒนาความรู้ ความคิด ความสามารถ ของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศให้รับรู้ รอบรู้ และถ่องรู้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนข่าวสารต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง จึงจะช่วยให้ประเทศไทยสามารถแข่งขัน และร่วมมือกับนานาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากพิจารณาแนวโน้มความเจริญก้าวหน้าในด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ย่อมสามารถทำนายได้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในอนาคตจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านแนวทางในการจัดการศึกษา (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538 ก, หน้า 7)

การปฏิรูปทางการศึกษา การปฏิรูปหลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอนเป็นแนวทางหนึ่งในการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ.2539-2550) โดยมีจุดมุ่งหมายในการสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ องค์กรแห่งการเรียนรู้ และสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ความคิดใหม่ในการจัดการศึกษาของชาติที่เน้นการให้สังคมเข้ามาช่วยในการจัดการศึกษา รวมทั้งการปรับแนวคิด และรูปแบบการจัดการศึกษา ให้มีความหลากหลายตามสภาพความเป็นจริงในสังคมไทย ให้มีความสอดคล้องและยืดหยุ่นตามวิถีชีวิตของคนไทย และตามสถานะเศรษฐกิจของสังคม ประเทศไทย (เกษมา วรวรรณ ณ อุรุยา, 2540, หน้าคำนำ) รูปแบบการจัดการศึกษาในอนาคต เป็นการศึกษาที่ให้อิสระแก่ผู้เรียน “ใคร ใครเรียนอะไร ก็เรียนได้” (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538 ข, หน้า 8) การศึกษาพึงให้ทางออกและทางเลือกที่ดีกับทุกคน นอกจากนี้การศึกษาต้องเป็นปัจจัยในการช่วยเกื้อรักษาค้นไว้กับท้องถิ่น การศึกษาต้องช่วยให้ผู้เรียนสามารถทำงานและใช้ชีวิตในชุมชนของตนได้ รูปแบบการศึกษาในอนาคตจึงต้องมีความหลากหลายเพื่อให้สามารถเข้าถึงบุคคลและชุมชนที่มีลักษณะ และความต้องการแตกต่างกันได้ ในขณะเดียวกัน การศึกษาพึงเป็นสื่อให้คนไทย

เข้าถึงแก่นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาติอื่นด้วย เพื่อสร้างความสัมพันธ์ และความสามารถในการร่วมมือหรือแข่งขันอย่างสร้างสรรค์ได้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538 ข, หน้า 8-9)

หากย้อนกลับมาดูการศึกษาของไทยในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าผลของระบบการศึกษาเหล่านี้ “ทำให้สังคมไทยอ่อนแอ ชัดแจ้ง ทำลายตัวเอง และวิกฤต” (ยุทธชัย เฉลิมชัย, อุทัยวรรณ เฉลิมชัย และกลุ่มบ้านเรียนปัญญากร, 2543, หน้า ค) เมื่อเริ่มต้นว่าเป็นการศึกษาภาคบังคับ ทุกอย่างที่ติดตามมาย่อมเป็นไปโดยการบังคับ แม้กระทั่งการพูดคุย การลูกจากที่นั่งของเด็กๆ พฤติกรรมเหล่านี้ กระทำไม่ได้หากไม่ได้รับการอนุญาต จึงอาจไม่ต่างจากการจองจำมนุษย์ไว้ภายใต้ความหวาดหวั่น และอำนาจอาณัติของระบบ สร้างความทุกข์ให้กับผู้เรียนจากระบบการเรียนการสอนที่แห้งแล้ง เน้นการจดจำ การแข่งขัน เพาะสร้างความเห็นแก่ตัวมากกว่าความเมตตาอาทร กดดันให้แย่งชิงกันใน เรื่องของการศึกษา อาทิ การสอบเข้าเพื่อศึกษาต่อในสถาบันการศึกษา เป็นต้น ทุกคนต้องเรียนต้อง เชื่อ ต้องจำยอม เหมือนกันหมด ไม่สามารถตอบสนองต่อความสนใจ ความถนัด และความแตกต่าง ของบุคคล ซึ่งเป็นธรรมชาติจริงของชีวิต ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเด็กทุกคนจะรู้สึกปลดปล่อยมี เสรีภาพทันที เมื่อได้หลุดพ้นออกมาจากการศึกษาในโรงเรียน (ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ, 2543, หน้า 1-2) การศึกษาลักษณะนี้จึงเป็นอุปสรรคอันใหญ่หลวงต่อการที่จะปฏิรูปการศึกษาในอนาคต ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นได้

เมื่อ 16 ปีที่ผ่านมาได้มีบุคคลผู้หนึ่งซึ่งเข้าใจถึงสภาพปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ และเห็นถึงความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คือนายแพทย์ โชติช่วง ชูตินธร โดยท่านได้จบการศึกษาจาก ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งในสมัยนั้นท่านดำรงตำแหน่งเป็นประธานชมรมผู้บริโภคนแห่งสยาม ท่านได้เห็นถึงกระบวนการจัดการศึกษาของต่างประเทศ อาทิ สหรัฐอเมริกา, ออสเตรเลีย, อินเดีย ที่เปิดโอกาสให้เอกชนเปิดโรงเรียนระบบเล็กหรือครูคนเดียวขึ้น ซึ่งในโรงเรียนระบบเล็ก ครูจะมีเวลาให้กับเด็กแต่ละคนมากกว่า และจะไม่มีการแข่งขันนักเรียน ไม่ต้องเรียนแข่งกับเพื่อน แต่ เรียนแข่งกับตัวเองเท่านั้น เด็กจะเรียนตามความพร้อม ความสนใจของตนเองไม่มีความตึงเครียด (โชติช่วง ชูตินธร, 2528) ด้วย ประกอบกับเห็นถึงสภาพปัญหาของการศึกษาในระบบยุคนั้น เหตุนี้เองจึงทำให้ท่านผู้นั้นตัดสินใจ จัดการศึกษาให้กับบุตรเองที่บ้าน และได้พยายามเสนอให้รัฐบาลเปิด โอกาสให้มีโรงเรียนในบ้าน (Home School) ขึ้น ตามปรัชญาความเชื่อว่า “ลูกเป็นของพ่อแม่ไม่ใช่ เป็นของรัฐ การให้การศึกษาแก่ลูกจึงเป็นสิทธิและหน้าที่โดยชอบธรรมของพ่อแม่ ไม่ใช่สิทธิที่รัฐ จะผูกขาดเข้ามาจัดการแทนทั้งหมด เว้นแต่พ่อแม่คนใดละเมิดสิทธิ รัฐจึงเข้าไปดูแลแทน” (ยุทธชัย เฉลิมชัย และคณะ, 2543, หน้า 25) เป็นการให้โอกาสแก่พ่อแม่ที่จะ ได้สอนลูกเองในบ้านโดยไม่ผิด กฎหมาย และเป็นการแบ่งเบารัฐบาลในการที่จะประหยักรายจ่ายไปอีกทางหนึ่งด้วย โดยได้ยื่น หนังสือเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในสมัยนั้นผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีประจำ

กระทรวงได้แก่นายชวน หลีกภัย ในวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2527 เนื้อหาว่าด้วยเรื่อง “ขออนุมัติเปิดโรงเรียนระบบหลายชั้นต่อห้องเรียน” แต่ก็ไม่ได้รับการตอบรับกลับมาแต่อย่างใด (โชติช่วง ชุตินทร, บันทึบ, 6 กันยายน 2543) แต่นายแพทย์โชติช่วงก็มีได้เกิดความย่อท้อ จึงได้ทำการตามความประสงค์ของตนเองต่อไป โดยไม่นำบุตรเข้าโรงเรียนอนุบาล และโรงเรียนประถมใด ๆ ใช้วิธีนำเชื่อบุตรไปขึ้นทะเบียนเป็น นักเรียนของโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรีไว้ อย่างเงียบ ๆ และจัดการเรียนการสอนให้กับบุตรเองที่บ้าน เป็นการจัดการศึกษาโดยครอบครัว (Home School) ท่ามกลางการไม่ยอมรับของสังคม ครอบครัวของนายแพทย์โชติช่วงจึงตกเป็นข่าวครึกโครมขึ้นหน้า 1 ของหนังสือพิมพ์หลายฉบับเป็นเวลาติดกันหลายสัปดาห์ (ยุทธชัย เณลิมชัย และคณะ, 2543, หน้า 24)

โรงเรียนหมู่บ้านเด็กเป็นสถานที่รับฝากเชื่อบุตรไว้ในความดูแล เพื่อสามารถให้เด็กที่ผู้ปกครองมีความประสงค์จะจัดการศึกษาให้เองที่บ้านมีชื่ออยู่ในโรงเรียน มีศักดิ์และสิทธิ์เทียบได้กับนักเรียนที่เรียนอยู่ในระบบโรงเรียน และเมื่อจบการศึกษาก็จะได้รับการรับรองจากโรงเรียนอย่างเป็นทางการ เพื่อการยอมรับจากสังคม โรงเรียนหมู่บ้านเด็กเป็นสถานศึกษาของมูลนิธิเด็ก ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2522 ที่จังหวัดกาญจนบุรี โดยคุณพิภพ และคุณรัชนี ธงไชย จดทะเบียนเป็นโรงเรียนเอกชนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ตามกฎหมายจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาถึงขั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นการศึกษาที่จัดให้เฉพาะกลุ่มเด็กด้วยโอกาส เด็กยากจนขาดแคลนจำนวนหนึ่ง ซึ่งได้ดำเนินการจัดการศึกษาตามแบบดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน โรงเรียนหมู่บ้านเด็กเป็นโรงเรียนเพียงแห่งเดียวที่มีความเข้าใจความต้องการของผู้ปกครองที่จะจัดการเรียนการสอนให้กับบุตรของตนเอง (กนกพร สบายใจ, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2543) รวมไปถึงการดำเนินการจัดการศึกษาของโรงเรียนแห่งนี้ก็มีความคล้ายคลึง และเหมือนกันในบางส่วนกับการจัดการศึกษาโดยครอบครัว (Home School) จะเห็นได้จากจุดมุ่งหมายของโรงเรียนคือ ต้องการแสวงหาระบบการศึกษาที่เป็นทางเลือกใหม่ของสังคมไทยให้ “หมู่บ้านเด็ก” เป็นชุมชนเพื่อการศึกษาแบบใกล้ชิดธรรมชาติและพึ่งพาตนเอง เด็กมีเสรีภาพในการเรียนรู้ และไม่อยู่ภายใต้การใช้อำนาจของผู้ใหญ่ ด้วยบรรยากาศของเสรีภาพ บนพื้นฐานของการเคารพสิทธิผู้อื่น เด็กบางคนอาจเลือกไม่เข้าเรียน ไม่ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เขายังไม่พร้อม โดยจะไม่ได้รับการบังคับ เด็กสามารถเล่นได้ทั้งวัน เพราะการศึกษาของที่นี่ไม่ได้ถือว่าอยู่แค่เพียงในห้องเรียนเท่านั้น ทุกๆ ส่วนในชุมชน การใช้ชีวิตทั้งหมดล้วนเป็นการศึกษาการเรียนรู้ทั้งสิ้น โรงเรียนจะไม่บังคับให้เด็กทำโน่นทำนี่ตามความคิดของผู้ใหญ่ การตัดสินใจเป็นของเด็ก สิ่งผู้ใหญ่จะต้องทำคือ การสร้างแรงสร้างแรงบันดาลใจให้กับเด็ก เพื่อให้เด็กเห็นประโยชน์ได้ด้วยตัวของเขาเอง เน้นการเรียนรู้จากความจริงรอบ ๆ ตัวไปหาความจริงที่ไกลตัว เรียนจากสิ่งแวดล้อมภายในไปหาสิ่งแวดล้อมภายนอก โดยทั้งครูและเด็กจะสร้าง

เนื้อหาความรู้ไปด้วยกัน เป็นการพยายามสร้างความรู้ใหม่ไปด้วยกัน นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เด็กเรียนเป็นส่วนตัว ผ่านสื่อและหนังสือรวมทั้งบุคคลต่าง ๆ ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่อง ขณะเดียวกันเด็กจะมีกิจกรรมพัฒนาอาชีพตามความสนใจ ในสายงานอาชีพที่โรงเรียนจัดขึ้น เช่น ปลูกผักผลไม้, งานไฟฟ้า, ถ่ายรูป, ช่างไม้, งานบัญชี, งานคอมพิวเตอร์ เป็นต้น เพื่อการนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด ในส่วนของครอบครัวคุณพิภพ และคุณรัชนี้เองตอนนั้นก็ได้นำบุตรทั้ง 2 คนออกจากโรงเรียนในระบบแบบเดิม และมาจัดการศึกษาให้บุตรด้วยตนเอง ประสานไปกับการรับผิดชอบกับเด็ก ๆ ทุกคนในโรงเรียน (ยุทธชัย เถลิ้มชัย และคณะ, 2543, หน้า 18-21)

ต่อมาเมื่อรัฐบาลไทยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาระบบการศึกษาในปัจจุบัน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 จึงได้ถือกำเนิดขึ้น พร้อมกับการให้โอกาสทางการศึกษาต่าง ๆ แก่บุคคลคนเพิ่มขึ้น นอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบ (Formal Education) และการศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) แล้ว ยังให้มีการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เพิ่มขึ้นมา โดยที่สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ และให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542, หน้า 9-10) และยังเปิดโอกาสให้แก่ครอบครัวที่มีความต้องการจัดการศึกษาปฐมวัย และการศึกษาขั้นพื้นฐานขึ้นให้แก่บุตรเองได้ ตามเนื้อหาในมาตรา 12 มีใจความดังนี้ “นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง” (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542, หน้า 8) โดยให้จัดตั้งขึ้นเป็นศูนย์การเรียนตามมาตรา 18 (3) มีใจความดังนี้ “ศูนย์การเรียน ได้แก่สถานที่ยุติที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด” (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542, หน้า 10-11)

ก่อนหน้าที่จะมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นี้ การศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยมีพัฒนาการมาแล้ว กล่าวคือมีหลาย ๆ ครอบครัวที่ได้ดำเนินการจัดการศึกษาโดยครอบครัวขึ้น โดยสามารถแบ่งช่วงระยะเวลาทั้งหมดได้เป็น 3 ช่วง คือ กลุ่มที่เคยดำเนินการก่อนปี 2530 ปัจจุบันบุตรโตพ้นจากการศึกษาของครอบครัวแล้ว อาทิ ครอบครัว “สุทินธร” และครอบครัว “ธงไชย” เป็นต้น กลุ่มที่ดำเนินการอยู่จนถึงปัจจุบัน หลังปี 2535 เป็นต้นมา และกลุ่ม

ที่เริ่มต้นดำเนินการในช่วงรอยต่อของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 อาทิ ครอบครัว “สบายใจ” เป็นต้น (ยุทธชัย เถลิ้มชัย และคณะ, 2543, หน้า ๙) “ปัจจุบันผู้ปกครองได้นำบุตรออกมาจากระบบโรงเรียนที่เครียดมาสู่การเรียนรู้ที่มีความสุข” (รุ่ง แก้วแดง, บันทึก, 19 สิงหาคม 2543) ดังนั้นการจัดการศึกษาโดยครอบครัวจึงนับได้ว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ในหลาย ๆ ทางที่ผู้ปกครองสามารถจัดการศึกษาให้แก่บุตรได้โดยไม่ต้องนำเข้าสู่ระบบโรงเรียน ปัจจุบันนับรวมได้ 50 กว่าครอบครัวทั่วประเทศที่ผู้ปกครองจดทะเบียนชื่อบุตรให้มีสถานภาพเป็นนักเรียนของโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก จังหวัดกาญจนบุรี และนำบุตรออกมาจัดการศึกษาโดยครอบครัว (ราชินี ธงไชย, สัมภาษณ์, 28 ธันวาคม 2543) โดยแต่ละครอบครัวอาจรวมตัวและจัดการศึกษาร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่ม อาทิ กลุ่มปัญญาไทย, กลุ่มบ้านเรียนปัญญากร เป็นต้น (ยุทธชัย เถลิ้มชัย และคณะ, 2543, หน้า 203-204)

การจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทยที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน มีเพียงโรงเรียนหมู่บ้านเด็กเป็นสถานศึกษาแห่งเดียวที่เป็นที่พึงพิงของครอบครัวที่ตัดสินใจเลือกวิถีทางการศึกษาดังกล่าว ภายใต้ภาวะกฎหมายการศึกษาภาคบังคับยังไม่เอื้ออำนวย ทุกครอบครัวได้นำชื่อของลูกไปฝากไว้เป็นนักเรียนของโรงเรียนแห่งนี้ แล้วทำการสอนเองที่บ้าน ประสานไปกับการดูแลของโรงเรียน มีการประเมินผลร่วมกันทุกภาคการศึกษา รวมทั้งในการสอบปลายปี (ยุทธชัย เถลิ้มชัย และคณะ, 2543, หน้า 21) ปัจจุบันแม้ว่าจะมีพระราชบัญญัติการศึกษาฯ ออกมารองรับแล้วก็ตาม แต่การจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัวก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับ และรู้จักมากนักของคนในสังคม เพราะยังคงมีศรัทธา, ความเชื่อ และยึดติดกับการศึกษารูปแบบเดิม ๆ ในโรงเรียนอยู่ อีกทั้งการจัดการศึกษาโดยครอบครัวยังไม่ปรากฏรูปแบบที่แน่นอนในการที่จะดำเนินการอย่างเป็นระบบ และมีขั้นตอนที่ชัดเจน ในส่วนของกฎกระทรวงว่าด้วยเรื่อง “การจัดการศึกษาโดยครอบครัว” ก็ยังไม่เรียบร้อย และเสร็จสมบูรณ์ดี ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนการสอน และเสนอเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัว เพื่อเป็นข้อมูลแก่ผู้ที่สนใจ และเป็นแนวทาง หรือลู่ทางแก่ผู้ที่ต้องการจัดการศึกษาโดยครอบครัวต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. วิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัวในประเทศไทย
2. เสนอรูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัวที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัว ดังนี้

1. ได้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัวในประเทศไทยที่มีความชัดเจน เป็นความพยายามที่จะศึกษากระบวนการจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัว เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้ที่มีความสนใจ และนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าที่เหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป
2. เป็นประโยชน์ต่อครอบครัวที่จัดการศึกษาโดยครอบครัวให้แก่บุตรหลาน สามารถนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าไปใช้ประกอบการวางแผนเพื่อจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัวให้มีประสิทธิภาพ

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษารูปแบบการจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัวเริ่มตั้งแต่ปรัชญาการเรียน หรือแนวคิดทางการศึกษาไปจนถึงขั้นต้นสุดกระบวนการคือ การจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมไปถึงการเทียบโอน ตามความคิดเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ กลุ่มที่ 1 บิดาหรือมารดา ในกลุ่มครอบครัวบ้านเรียน, กลุ่มที่ 2 กลุ่มข้าราชการทางการศึกษา และกลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ทางด้านการศึกษาโดยครอบครัว
2. รูปแบบการจัดการเรียนการสอนในการวิจัยครั้งนี้ จะได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้แนวทางครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้ การกำหนดจุดมุ่งหมาย, การกำหนดเนื้อหาวิชา, การดำเนินการจัดการเรียนการสอน, สื่อและแหล่งที่มาของทรัพยากรต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษา, การวัดประเมินผล และกระบวนการเทียบโอน ซึ่งประเด็นต่างๆ เหล่านี้ได้อิงจากการศึกษาในระบบเป็นหลัก หลังจากนั้นนำแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ ได้เป็นรูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัวและนำกลับไปสอบถามผู้เชี่ยวชาญในลักษณะของเดลฟาย (Delphi) เพื่อหาข้อสรุปรูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัวที่เหมาะสม

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. การจัดการศึกษาโดยครอบครัว หมายถึง การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่บิดา มารดา หรือผู้ปกครอง เป็นผู้รับผิดชอบจัดให้บุตร หรือผู้ที่มีความดูแลโดยตรง เป็นการจัดการศึกษาเองทั้งหมด หรือโดยมีข้อตกลงจัดการศึกษาร่วมกับสถานศึกษา อาจเป็นผู้สอนเองโดยตรง หรืออำนวยความสะดวกให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ (ร่างกฎกระทรวงการจัดการศึกษาโดยครอบครัว, ม.ป.ป., หน้า 2)

2. ครอบครัวบ้านเรียน หมายถึง ครอบครัวที่จัดการศึกษาให้แก่บุตรหลานด้วยกระบวนการเรียนการสอนของการศึกษาโดยครอบครัว

3. รูปแบบการจัดการเรียนการสอน หมายถึง องค์ประกอบในการจัดการเรียนการสอนเพื่อการศึกษาโดยครอบครัวใน 6 ด้านอันได้แก่ จุดมุ่งหมาย, เนื้อหาวิชา, การดำเนินการ, สื่อและทรัพยากรทางการศึกษา, การวัดประเมินผล และกระบวนการเทียบโอน